

Бусарев Д.В.,
кандидат економічних наук, докторант,
ДННУ «Академія фінансового управління»

ЗАГРОЗИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Бусарев Д.В. Загрози для економічної безпеки взаємопов'язаних соціально-економічних систем. У статті розглянуто основні підходи до трактування понять «загроза», «небезпека» та «дестабілізуючий фактор», зокрема стосовно їх дії на соціально-економічну систему. Надано власне визначення, встановлено взаємозв'язок між поняттями. Проаналізовано взаємозалежність соціально-економічних систем різних рівнів. Виділено об'єднуючі аспекти реалізації загроз. Визначено основні цілі функціонування взаємопов'язаних соціально-економічних систем у сфері їх економічної безпеки.

Ключові слова: загроза, економічна безпека, небезпека, дестабілізуючий фактор, соціально-економічна система.

Бусарев Д.В. Угрозы для экономической безопасности взаимосвязанных социально-экономических систем. В статье рассмотрены основные подходы к трактовке понятий «угроза», «опасность» и «дестабилизирующий фактор», в частности относительно их действия на социально-экономическую систему. Предоставлено собственное определение, установлена взаимосвязь между понятиями. Проанализирована взаимозависимость социально-экономических систем различных уровней. Выделены объединяющие аспекты реализации угроз. Определены основные цели функционирования взаимосвязанных социально-экономических систем в сфере их экономической безопасности.

Ключевые слова: угроза, экономическая безопасность, опасность, дестабилизирующий фактор, социально-экономическая система.

Busariev D.V. Threats to the economic security of interconnected socio-economic systems. The article discusses the main approaches to the interpretation of the concept of “threat”, “danger” and “destabilizing factor”, in particular regarding their impact on the socio-economic system. Given their own definition and established the relationship between concepts. The interdependence of socio-economic systems of different levels is analyzed. The unifying aspects of the realization of threats are highlighted. Based on the objectives of the functioning of interconnected socio-economic systems in the field of their economic security.

Key words: threat, economic security, danger, destabilizing factor, socio-economic system.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в країні набула вищої точки біфуркації, коли соціально-економічна система, зазнаючи постійного впливу загроз економічній безпеці, втратила здатність функціонувати на тому рівні, на якому вона перебуває, а також може бути зруйнована. Єдиним виходом з цієї ситуації є перехід на інший рівень розвитку в досить звужені часові терміни, що формує нагальну потребу прийняття ефективних політичних та економічних рішень на рівні держави. Однак не менш важливим в цій ситуації є пошук нових наукових підходів до побудови парадигми економічних відносин на всіх рівнях соціально-економічних систем. В основу формування нової парадигми мають бути покладені пріоритет добробуту народу та низка методів взаємодії економічних систем всіх рівнів національної економіки задля більш ефективного відтворення національного багатства, що є запорукою економічного зростання суспільства. Такий комплексний підхід до вирішення вкрай актуальної проблеми сьогодення має всі шанси створити підґрунтя для ефектної протидії економічним загрозам, що створює передумови не лише виходу з кризи, але й успішної побудови ефективної економіки нового формату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою економічної безпеки на макро- та мікро-

рівнях займалась та продовжує займатись ціла низка науковців, оскільки питання безпечного функціонування будь-якої економічної системи набуло стійкого статусу одного з найбільш актуальних питань сьогодення. Вагомий внесок у дослідження проблем забезпечення економічної безпеки держави в умовах значної кількості зовнішніх та внутрішніх загроз зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як І. Бабець, О. Барановський, М. Вебер, В. Геєць, А. Головнін, Б. Губський, Б. Грір, В. Дементьєв, Г. Задорожний, М. Єрмошенко, В. Кабле, М. Кахлер, Н. Каплан, С. Крапивенський, В. Ліпкан, П. Марш, В. Мунтіян, С. Онищенко, В. Предборський, О. Пугач, Я. Радченко, А. Редклифф-Браун, Г. Спенсер. Вивченням загроз економічній безпеці підприємства займались такі вчені, як Л. Абалкін, О. Амосов, О. Ареф'єва, Ц. Бінько, Н. Вавдіюк, Т. Васильців, Т. Єфименко, Я. Жаліло, Я. Котляревський, В. Прохорова, С. Шкартлет, А. Штангрет, І. Ярочкін. Віддаючи належне цінному доробку вищезазначених науковців, завдяки якому сформований теоретичний базис для побудови практичних механізмів протидії економічним загрозам, ми ставимо за мету доповнення його новими підходами до формування парадигми безпеки взаємопов'язаних соціально-економічних систем.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження взаємодії соціально-економічних систем різного рівня в рамках національної економіки задля визначення об'єднуючих аспектів цієї взаємодії та формування теоретичного підґрунтя для взаємоузгодженої протидії загрозам їх економічній безпеці.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека – це основа сталого розвитку економічної системи різного масштабу та рівня (держави, галузі, підприємства, домашнього господарства).

Ідентифікація загроз економічній безпеці завжди приводить до усвідомлення того, що будь-яка економічна система функціонує в середовищі, яке характеризується наявністю чималої кількості дестабілізуючих факторів, здатних вплинути на рівень безпеки цієї системи. Процес ідентифікації загроз економічній безпеці відбувається на рівні соціально-економічної системи, якій вони несуть потенційну шкоду, однак особливості функціонування системи економічної безпеки будь-якого рівня створюють передумови комплексного підходу до процесу ідентифікації загроз, оскільки будь-яка система є відкритою, отже, зазнає суттєвого впливу зовнішнього середовища, зокрема інших економічних систем.

Поняття «загроза економічній безпеці» досліджувалось багатьма науковцями, але нині не існує єдиної думки про окреслення конкретних параметрів загрози. Так, О. Ареф'єва та Т. Кузенко розглядають загрозу в контексті національних економічних інтересів і трактують її як сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності [1, с. 34]. В такому ж контексті розглядає загрози економічній безпеці Б. Губський, розуміючи під ними фактори, що безпосередньо чи в перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки та безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу [3, с. 15].

А. Штангрет трактує загрозу як одну з форм небезпеки, сукупність негативних умов, подій, процесів, факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ соціально-економічної системи, що приводить до зниження рівня їх безпеки. На думку науковця, загрози є наслідком невизначеності зовнішнього середовища [4, с. 33].

В Законі України «Про національну безпеку» зазначено, що загрози національній безпеці України – це явища, тенденції та чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [9, с. 3].

Більш узагальнений підхід до трактування поняття «загроза» ми знаходимо в роботах таких науковців, як В. Ярочкін та М. Єрмошенко. Так, на думку В. Ярочкіна, загроза – це небезпека на стадії переходу з можливості в дійсність, висловлений намір або демонстрація одних заподіяти шкоду іншим [14, с. 11]. М. Єрмошенко розглядає загрозу як конкретну та безпосередню форму небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов [6, с. 19].

Для формування власної думки про визначення параметрів цього поняття проведемо семантичний аналіз слова «загроза». В тлумачному словнику Т. Єфремової загроза визначається як обіцянка заподіяти зло,

неприємність, можливість, небезпека виникнення чогось неприємного, тяжкого [8, с. 373]. В сучасному економічному словнику загроза трактується як висловлений в будь-якій формі намір заподіяти фізичну, матеріальну чи іншу шкоду суспільним або особистим інтересам [11, с. 14].

Із семантичного аналізу випливає, що загроза має попереджувальний характер, тобто вона є демонстрацією наміру, але ще не дією. Отже, провівши аналіз наукових літературних джерел та дослідивши зміст поняття «загроза», ми сформулювали власне визначення цього терміна. На нашу думку, загроза – це частина небезпеки, яка має демонстративний характер, вірогідність реалізації якої залежить від низки додаткових факторів.

Близьким за значенням до поняття «загроза» є поняття «небезпека». Читаємо у словнику С. Ожегова, що «загроза є можливою небезпекою», а «небезпека є можливістю, загрозою чогось дуже поганого, якоїсь біди». Порівнюючи ці два визначення, ми бачимо, що поняття «загроза» і «небезпека» є досить взаємопов'язаними, так би мовити, витікають одне з одного.

М. Єрмошенко розглядає небезпеку як об'єктивно наявну можливість негативного впливу на якість явища, систему, механізм, соціальний організм, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що приведе до занепаду, кризового стану тощо [6, с. 21].

На думку В. Ярочкіна, небезпека – це можливі чи реальні явища, події та процеси, які здатні завдати шкоду людині, підприємству, регіону, державі, планеті або навіть знищити їх, зруйнувати матеріальні, духовні або природні цінності, викликати деградації, закрити шлях до розвитку [14, с. 13].

Трактування небезпеки як стану, за якого відбувається деструктивний вплив дестабілізуючих чинників на економіку регіону, внаслідок чого нищиться його економічний потенціал, втрачається здатність до самовідтворення та захисту, що приводить до незадоволення потреб та інтересів населення, колапсу регіону, належить З. Герасимчуку та Н. Вавдіюку [2, с. 56].

Враховуючи все вищезазначене, ми пропонуємо власне визначення небезпеки. На нашу думку, небезпека – це ймовірні або реальні дії, що здатні заподіяти шкоду об'єкту, системі, процесу. З огляду на це визначення небезпека має різні ступені прояву (від потенційної до реалізованої) (рис. 1).

Небезпека – це поняття, яке більш широко охоплює явища й процеси, тому вміщує такі поняття, як «загроза» та «дестабілізуючий фактор», які відповідають другому та третьому ступеням реалізації небезпеки.

Слід відзначити, що поняття «дестабілізуючий фактор» як вищий прояв небезпеки порівняно із загрозою відображає реальний вплив на об'єкт, суб'єкт чи процес. В контексті економічних процесів дестабілізуючий фактор – це рушійна сила, яка приводить до порушення стабільності функціонування соціально-економічної системи й має різну силу впливу залежно від інших факторів. Від сили дії дестабілізуючого фактору залежить рівень реалізації загрози, який визначає ступінь (масштаби) небезпеки.

Відповідно, четвертий ступінь небезпеки – це стан коли загроза стала реалізованою через вплив дестабілізуючого фактору, а система будь-якої природи зазнала часткового чи повного руйнування.

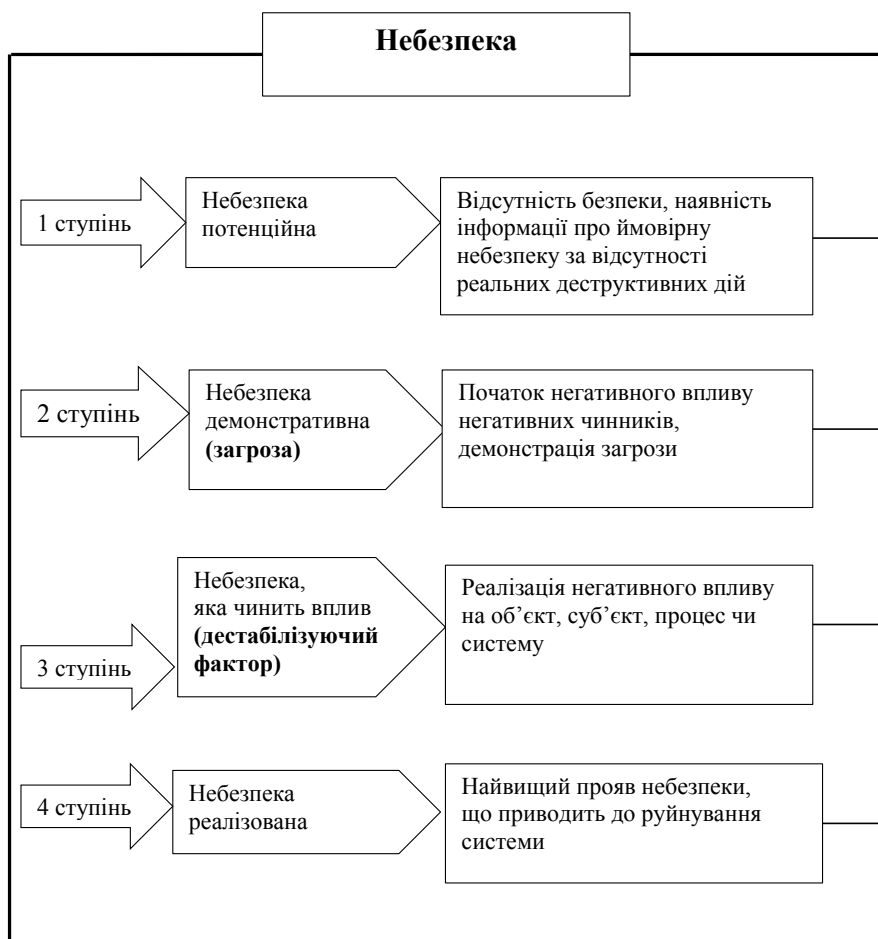

Рис. 1. Ступені прояву небезпеки

В контексті забезпечення безпеки соціально-економічних систем ці тлумачення відображають ту саму сутність дестабілізуючого фактору, повна реалізація якого завдає конкретної шкоди системі, а саме початок реалізації загрози економічній безпеці, що збігається з початком дії конкретного негативного чинника.

Для більш детального аналізу впливу загроз економічній безпеці ми виділили соціально-економічні системи різного рівня в рамках національної економіки задля відображення впливу певної загрози на кожному з цих рівнів (табл. 1). Оскільки метою формування таблиці була демонстрація взаємозв'язку соціально-економічних систем різного рівня, а не характеристика всіх можливих загроз, вибір лише декількох з них був довільним і, на нашу думку, достатнім для вирішення поставленого завдання.

Аналізуючи табл. 1, ми можемо зазначити, що загрози національній безпеці в економічній сфері певним чином впливають на всі соціально-економічні системи (системи держави, галузі, підприємства, домашнього господарства).

Т. Єфименко вважає, що недоцільно розглядати загрози безпеці окремо, оскільки вони здебільшого справцюють в будь-якому комплексному варіанті. Фінансові кризи можуть зумовити погіршення військової безпеки, різке зниження виробництва товарів та послуг тощо. В контексті поняття комплексної безпеки разом з наявністю готових дати відсіч агресору професійних збройних сил необхідно підтримувати належний стан безпеки

інформаційної, економічної, енергетичної, продовольчої тощо [7, с. 9]. Погоджуючись із твердженнями автора, зазначаємо, що кожна загроза на різних рівнях прояву завжди має певний об'єднуючий аспект наслідків її реалізації, що вказує на взаємозв'язок та взаємозалежність усіх соціально-економічних систем країни.

Ідея виокремлення об'єднуючих аспектів реалізації загроз на різних рівнях економічних систем виникла на основі взаємозалежності динаміки цих систем, адже зміна економічних показників діяльності в рамках однієї системи тим чи іншим чином змінює показники економічної діяльності іншої. Саме тому протидія загрозам економічній безпеці передбачає комплексний підхід, де перш за все мають бути реалізовані заходи державного регулювання протидії цим загрозам.

Необхідність державного регулювання протидії загрозам можна продемонструвати на прикладі такої загрози національній безпеці, як неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів, відсутність активної політики енергозбереження. Протидія цій загрозі на рівні галузі, підприємства чи домашнього господарства є досить важливою та значущою, однак на рівні держави вона дасть значно більший ефект, оскільки законотворче право державних органів управління здатне забезпечити міцну базову платформу для реалізації проектів ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів. Прийняття 8 червня 2017 року Закону України «Про Фонд енергоефектив-

Таблиця 1

Взаємозв'язок загроз безпеці економічним системам різних рівнів

Загрози національній безпеці	На рівні держави	На рівні галузі	На рівні підприємства	На рівні домашнього господарства
	<i>Наслідок реалізації загрози</i>			
Істотне скорочення внутрішнього валового продукту	Зменшення суми, що надходить до бюджету та використовується для соціального захисту населення й розвитку перспективних галузей економіки, зниження темпів економічного зростання.	Зменшення суми, яка може бути спрямована на розвиток галузі з державного бюджету.	Спричинення підвищення додаткового податкового навантаження задля вирівнювання дефіциту бюджету.	Зменшення купівельної спроможності населення, низький рівень заробітної плати, недостатній рівень заощаджень.
	<i>Об'єднуючий аспект:</i> зменшення виробничого та фінансового потенціалу, виникнення підґрунтя для кризових явищ.			
<i>Наслідок реалізації загрози</i>				
Зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу	Зниження конкурентоспроможності економіки держави, скорочення ВВП, гальмування технічного прогресу держави та зменшення її ролі у відносинах між світовими співтовариствами.	Занепад галузі, відсутність ефективних механізмів протидії дестабілізуючим факторам екзогенного характеру.	Зниження конкурентоспроможності підприємства, невідповідність рівня продукції, що випускається, світовим стандартам, втрата ринків збуту, нездатність швидкого реагування на мінливість ринку тощо.	Підвищення рівня безробіття, зниження рівня життя та добробуту, переорієнтація на інші джерела доходу, зокрема за межами країни.
	<i>Об'єднуючий аспект:</i> відсталість рівня господарювання від світових стандартів			
<i>Наслідок реалізації загрози</i>				
Неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, відсутність активної політики енергозбереження	Прямі втрати паливно-енергетичних ресурсів, їх марнотратне витрачання та використання паливно-енергетичних ресурсів понад показниками питомих витрат, визначених системою стандартів, висока енергоємність ВВП, підвищення енергетичної залежності, збільшення шкідливих викидів в навколишнє середовище.	Енерговитратні технології та устаткування, технологічне відставання галузі. Енергоблоки більшості ТЕС і ТЕЦ працюють з низьким рівнем використання встановленої потужності та коефіцієнтом корисної дії, що знижує економічність їх роботи та приводить до перевитрат енергоресурсів.	Висока енергоємність виробництва, перевитрати енергоресурсів через застарілість енергоблоків, залежність від зовнішніх ринків постачання сировини, висока собівартість одиниці продукції, зменшення конкурентоздатності продукції.	Збільшення витрат на оплату комунальних послуг, недоступність дешевої продукції вітчизняного виробництва, отже, зниження добробуту.
	<i>Об'єднуючий аспект:</i> неефективне витрачання енергетичних ресурсів			

ності» стало одним з таких заходів. В Законі зазначається, що Фонд утворюється для сприяння досягненню сукупного енергозбереження в кінцевому споживанні з урахуванням національних цілей України щодо енергоефективності, а також для вжиття заходів, спрямованих на їх досягнення, що визначаються в національних планах з енергоефективності та схвалюються Кабінетом Міністрів України [10, с. 3–4].

Підсумовуючи вищезазначене, наголошуємо на тому, що об'єднуючі аспекти реалізації загроз на різних рівнях соціально-економічних систем формують однакові цілі для цих систем. Головними об'єднуючими

цілями функціонування соціально-економічних систем всіх рівнів у сфері економічної безпеки є:

- примноження національного багатства України через застосування різних процесів перетворення, що є не лише індикатором економічного рівня розвитку країни, але й джерелом економічних ресурсів;
- постійна протидія загрозам економічній системі задля забезпечення її стійкого та ефективного функціонування;
- підвищення добробуту населення країни як головної цінності та основної рушійної сили в процесі відтворення національного багатства.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки кожної соціально-економічної системи є не лише основою для її існування та розвитку, але й передумовою сталого розвитку інших взаємопов'язаних систем. Розгляд проблеми забезпечення економічної безпеки в такому ракурсі суттєво розширює сферу наукових досліджень, вимагаючи застосування комплексного підходу до взаємоузгодженого досягнення пріоритетних інтересів.

Подальшого вивчення та аналізу потребують особливості функціонування соціально-економічних систем з огляду на їх специфіку діяльності (галузі енергетики, сільського господарства, машинобудування, медицини, освіти, науки тощо). Специфічні особливості кожної соціально-економічної системи визначають критерії формування мережі її комунікативних зв'язків, яка здатна забезпечити ефективний обмін інформацією задля вчасної ідентифікації та нейтралізації загроз.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О., Кузенко Т. Планування економічної безпеки підприємства: монографія. Київ: Європ. ун-т, 2004. 170 с.
2. Герасимчук З., Вавдіюк Н. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 243 с.
3. Губський Б. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія. Київ: Укрархбудінформ, 2001. 121 с.
4. Економічна безпека підприємства: підручник / за заг. ред. А. Штангрета. Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. 284 с.
5. Економічна безпека України: монографія / за ред. В. Федоренка, І. Грищенко, Т. Воронкової. Київ: ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с.
6. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: Нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 399 с.
7. Єфименко Т. Монетарні інструменти економічної безпеки держави. Фінанси України. 2018. № 1. С. 7–30.
8. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / под. ред. Т. Ефремовой. Москва: Рус. яз., 2000. 373 с.
9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/term/2469-19>.
10. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 8 червня 2017 року № 2095-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19>.
11. Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. Москва: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
12. Тітьонко О. Система макроекономічного рахівництва: навч. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: НКЕУ, 1999. 100 с.
13. Штангрет А. Моделирование угроз для экономической безопасности предприятий авиационной отрасли. Эффективная экономика. 2011. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_5_28.
14. Ярочкин В., Шевцова Т. Словарь терминов и определений по безопасности и защите информации. Москва: Ось-89, 1996. 48 с.